

Частина 1

Гене́за супроти́ву

Нуся прагнула жити. Рука, що стискала холодний твердий метал, зрадливо дрижала, серце шалено калатало, кров гупала у скронях, до горла підступала млосна нудота, тіло колотило, мов у гарячці. Цей незвичний запах мокрої глиці, цей холодний дотик важкого металу, це мерехтіння сонячних променів у верхівках сосен, ця зависла панічна тиша і бажання голосно закричати, — все нестерпно давило й не давало вдихнути на повні груди. Жах невідворотного накривав її хвилию, і здавалося, що сил для наступного кроку не залишилося.

Дівчина закричала з останніх сил, і той крик увібрав у себе шалений потяг до життя, нестримне прагнення до волі, останні рештки втраченої надії та бліду тінь чогось нездійснено невловимого. Нуся закричала... І прокинулася. Сиділа вдома, на своєму ліжку, десь поряд у кімнаті відчувався спокійний подих сплячої сестри, а вітер шалено гойдав фіранку. Насувалася гроза, блискавиці різкими спалахами перетворювали ніч на день, а вслід за ними котилося відлуння грому.

Швиденько зачинила вікно й повернулась у ліжку. Закуталася в ковдру, поступово виринаючи з нічного жахіття, що намарилося так невчасно. Чула, як прокинулася мама, запалила стрітенську свічку, почала мовити «Отче наш». Страх потроху відступав, залишаючи відчуття втоми,

як після виснажливої хвороби. За якийсь час гроза покотилася далі, надворі почало сіріти.

Нічне марево втрачало силу перед новим світанком. Прокидалася вмита дощем природа, звичними з дитинства звуками наповнювалася рідна хата, а десь далеко чекав великий незвіданий світ. Шістнадцятирічна Нуся врешті відпустила тривогу, нав'язну незрозумілим, сливе ще невбраним у думки, передчуттям, і солодко задрімала, поринувши в юнацькі мрії про нове життя. Невідомий страх разом із грозою відходив кудись у далечінь, якомога далі від юних прагнень. Лише десь у темному закутку пам'яті залишилися незвичний запах глици та відчуття дивного дотуку холодного металу до теплої долоні.

Починався день, якого так чекала, малюючи в уяві кожену найменшу дрібницю. Радість поволі заповнювала серце дівчини.

* * *

Село Різдяни розкинулося посеред теребовлянських лісів. Ошатні хатки, вкриті переважно соломною, тяглися вздовж ріки Серет. А над ними нависали червоні пагорби, розбиті кар'єрами каменоломні та увінчані зеленими лісами. Стежками через ті ліси пролягав найкоротший шлях до містечка Теребовля, а таємними ходами Теребовлянського замку в давнину пробиралися просто до річки.

На світанку село заворожувало. Сонце, спершу таке поважне й далеке, повільно сходило з-за гори, а потім враз зігрівало долину теплими променями. Річка починала переливатися дивними барвами, змішуючи колір сонця з відбитком рудих берегів.

Іванова хата, крита новою бляхою, радісно виблискувала, стрічаючи світанок першою. Нуся стояла на батьківському подвір'ї і всміхалася, примруживши очі до сонця: зодягнена в сірий дорожній креповий костюм із маленькими білими манжетами та кругленьким комірцем, мештики на обцасах, із вкладеним на бік волоссям, що каштановими хвилями

вибивалося з-під капелюшка з невеликими крисами. Елегантна досконалість вбрання підкреслювала виточену фігурку, але геть не пасувала до щирої білозубої посмішки. А руденькі веснянки на акуратному носикові та попід очима, які вона потайки намагалася припудрити, ще впертіше проступали на обличчі. У мигдалевих очах стрибали бісики, а юне серце сповнювала жага пригод. Нуся вирушала підкорювати увесь світ, і першим у її списку значився Львів.

Варвара складала кошик дітям до міста: дбайливо обгорнула газетою кожне яйце, закутала в білу тканину спечений учора хліб, наклала у слоїк масла і ще в один — сливової мармуляди, пахощі якої досі не вивітрилися з хати. Великий кошик із городиною зладила з вечора, він стояв у кутку сіней.

Раз по раз жінка кидала погляд, сповнений ніжності, на залиту сонцем постать доньки посеред двору. Мить прощання підступала невблаганно, як би старанно не запаковувала Варвара кожне яйце. І материнське серце вкривала щемлива туга. «Боже, бережи її в тому великому світі», — хрестилася до образу Матері Божої, відганяючи тривожні думки.

Наймолодша в сім'ї Нуся росла загальною улюбленицею, і навіть Варвара, собі в думках та отцю у сповіді, зізнавалася, що любить старших дітей не так сильно. Марія народилася, ще як жила мамунця, тож Варвара і небагато часу піклувалася донькою. Завжди серйозна та чимось невдоволена дівчина змалечку не давалася любити, а її звичка все говорити правду людям в очі втомлювала. Так і сидить у дівках досі. Василь ріс бунтарем, і мати з нетерпінням чекала, коли вже син подорослішає, помудрішає, стане помічником у господарюванні. Та попри веселу вдачу, хлопець постійно конфліктував із батьком, і Варвара чулася між них, як між двох вогнів. А врешті, коли пішов з дому, всім стало легше. Лише з найменшою нарешті затепліла у серці та любов, на яку раніше не ставало часу й сил. «Моє наймиліше, моє люблене дитя, коли ж вона виросла?» — питала жінка всміхнену Діву Марію, хрестячись.

А тим часом Нуся зайшлася дзвінким сміхом, побачивши розкуйовджену Василеву русяву голову, що повільно висувалася зі стодоли.

— Чого б то я зрання так реготав? — хлопець удавано нахмурич брови, водночас мружачись од яскравого сонця і вибираючи соломку з розпатланого волосся.

— Іди вмийся, бо страшно з таким до Львова їхати.

— О, то ти ще тамтешніх батярів не бачила.

Добрий настрої Василя, здавалося, прокидався раніше за нього. Кидаючи дотепні жарти й навмисне дратуючи молодшу сестру, він завжди викликав хвилю реготу довкола. Варвара теж усміхнулася, на серці враз потепліло від тої картини за вікном.

Марія з великим баняком у руках вийшла з літньої кухні саме на їхню веселу розмову:

— Одна вже вивбрана, другий ще не чесаний, іди ліпше худобу погодує, — буркнула до Василя, повністю ігноруючи присутність Нусі.

Старша сестра, здавалося, так і прокидалася: з туги сплетеною косою, підперезана запаскою та з незмінними баняками в руках, невдоволена, заклопотана й похмура.

Василь провів рукою по неслухняному волоссю, неохоче взяв баняк, не наважуючись на конфлікт зі злою панною, й пішов до хліва. Але дорогою ще встиг підморгнути Нусі, скорчивши міну та киваючи на заклопотану Марію. Мала, не стримавшись, пирснула сміхом, за що й отримала від сестри на горіхи:

— Пані з міста могли б хоч сніданок приготувати, а не стояти тут і чекати, поки їх закликають.

— Маріє, не будь злою. Я така щаслива, що не хочу сваритися. Ну от чого ти вічно? Хоч трохи рада за мене, сестричко?

— Та певно! Натішитися не годна, як гляну на тата, то так би й танцювала з радості. Профітькати стільки поля на дурну науку! Чи тебе жидівка Текля мало навчила? Купуй швейну машинку, та й заробляй копійку.

— Ти не розумієш. От колись приїдеш до мене в гості, до великого міста, гарної кам'яниці. Побачиш, як у моїй майстерні на першому поверсі дівчата шиють білі весільні вбрання з мереживом, а панянки на фіакрах й авто їдуть до примірки. А при вході, на вивісці, гарними літерами мое ім'я: літера А виведена із закрученим гачком...

— Йой, доста того! — махнула рукою Марія і пішла до хати накривати стіл до сніданку.

Старий Іван, на щастя, не чув слів Марії. Та межа, яка лягла з примхи улюбленої доньки на його поле, краяла серце. Одна справа віддавати дівку з посагом, а геть інша — продати землю й віддати гроші бозна на що.

Чоловік саме давав настанови своєму учневі, який інструмент привезти з Тернополя. А малий Іван, тримаючи олівець мозолястими руками, старанно все записував, аби чогось не забути. Хлопчина прибився до нього стельмахувати ще зовсім дівчаком: напівсирота при батькові пиякові, спершу викликав лише жалість. Але згодом бажання й наполегливість учня до роботи полонили серце старого, а чесність та працьовитість перетворили на незамінного помічника. «То буде вправний майстер і добрий господар», — говорив із гордістю за свого учня.

Хлопець виріс скромним, та водночас упевненим у собі. А якби то можна було, як колись, наказати доньці вийти заміж, кращого чоловіка для молодшої він би й не шукав. Добрий, спокійний, працьовитий, дав би раду і землі, й майстерні, й пещеній жінці. І ділив би Іван своє поле, як годиться, між рідними доньками, і помагав би зятєві будувати хату, і панував би лад у його простому, зрозумілому світі.

Так ні! Лише Марія тримається хати й виросла доброю господинею. Та через норів і гострий язик чи вийде взагалі заміж? На Василя давно махнув рукою, той відмовився од батькового спадку й подався торгувати до Львова. Торгувати, світ такого ще не чув. Та хай йому, хлоп сам раду собі дає. Але Нуся, його улюблениця, розбила всі сподівання дивною примхою: надумала вчитися в дорогій кравецькій

школі, продавши половину батькової землі, що перейшла б їй у спадок і стала добрим приданим.

Спершу пробував не здаватись, але донька дивилася заплаканими мигдалевими очима в саму душу, та ще й Варвара напосіла. А далі почала ночами приходити мамунця й грізно дивитися, чого ж то він жінку не шанує. А того вже Іван не витримав і відкрояв од свого серця пів поля.

Марія покликала до сніданку. Давно не збирались усі так разом, як у дитинстві. Розмовляли про останні події у світі, щедрій врожай та Нусині плани. Василь постійно підкидав якийсь жарт, Марія час од часу називала його бовдуром, Нуся багато сміялась, а малий Іван звично мовчав. Варварі раптом здалося, що знову повернулися ті добрі часи, коли діти ще не повиростали й вистачало лише одного батькового погляду, щоб утихомирити їх.

Старий Іван, завжди малослівний та серйозний, любив дітей і шанував дружину. Варвара прийшла в його дім ще геть дитиною: дівчинка рано осиротіла й зосталася без опіки разом зі своїм чималим шматом землі. Так і залишилася в його пам'яті, несміливо стоячи на порозі й запитально дивлячись не по-дитячому мудрими очима. Мамунця, як називала свекруху Варвара, вчила невістку варити, поратися біля худоби, доглядати дім та вести безліч тих справ, які лягали на жіночі плечі. Клала спати біля себе і наказала синові не чіпати дружину, доки та не доросте. І навіть вмираючи, заповіла Іванові, що пантруватиме з того світу, чи шанує він свою жінку. І так страх образити Варвару глибоко вкорінився у його душу, що замінив і палку пристрасть, і глибоку любов. Усе життя він боявся перечити її волі, сказати зле слово, образити поганим поглядом. А Варвара, своєю чергою, вміло керувала чоловіком і вдавала, що слухає у всьому. Як вчила мудра мамунця.

Так і повелося, що важливі рішення приймала дружина, як-от відправити наймолодшу дитину вчитися до Львова. До жалю за втраченим майном до батькового серця ще й закрадався страх. Бо одна справа віддати доньку в руки чоловікові, що дбатиме про неї, а геть інша — відпусти-

ти отак у світ саму, ще й під опіку ненадійного старшого брата.

Як настав час прощатися, закликав Іван Василя вбік і поклав руку на плече сину:

— Ти дивися там за нею. Вона ще геть дитина, світу не виділа. Люди різні бувають. Бережи сестру.

— Усе буде добре, не до чужих відправляєте.

— У тебе все добре, а у світі до добра не йде. Кажуть, війна буде. На всяку біду вертайте додому, тут вам усе двері відчинені.

— Батьку, так навпаки маємо шанс. Поки німці руйнують старий порядок, поляки слабнуть, пасує своє відстояти.

— Сину, не лізь до того. Вже живеш у місті, торгуєш, як жид, то най буде. Жінку шануй, дітей заведіть. Не тре тобі тої політики, послухай тут мого слова.

Варвара тим часом усе обіймала донечку, не стримуючи сліз. Малий Іван спокійно сидів на підводі й чекав, коли скінчиться прощання, а Марія, скупно кинувши кілька слів, пішла поратися по господарству. Врешті наобіймалися й наплакалися, Василь підсадив сестру і теж заскочив на підводу. Віз неспішно рушив угору дорогою, розмитою після нічної зливи.

Іван з Варварою осиротіло дивилися дітям услід: наче повиростали і пора відпускати, та дивна тривога стискала серце й підступала клубком до горла.

— Добре, хоч Марія при хаті лишилася, бо в старості не було би біля кого й доживати.

— Іване, не тримати ж біля себе. Дякувати Богу, вивчиться дитина, піде своєю дорогою.

— Та воно, може, й так, але диви, який світ непевний. А як війна знову? То таки в рідній хаті молодій дівчині надійніше.

— Нусю то мало цікавить. За Василя боюся, затятий він із тими ідеями, аби до біди не дійшло.

— Так, думав, як жениться — заспокоїться. Але щось не схоже.

Зміст

Частина 1

Гене́за супротиву5

Частина 2

Гарт духу73

Частина 3

Остання місія.....131